नया पाठ्यक्रम

कुल प्रश्नों की संख्या : 27]

[कुल मुद्रित पृष्ठों की संख्या : 11

O-212030–C

विषय : संस्कृत

समय : 3 घण्टे]

[पूर्णांक : 80

निर्देशा: : (*i*) सर्वा: प्रश्ना: समाधेया:।

(*ii*) सुन्दरं सुस्पष्टञ्च लिखत।

(*iii*) सङ्केताभावे सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेनैव लेखितव्यानि।

प्रश्न–1 'स्वप्नवासवदत्तम्' इति नाटकस्य रचयिता क:? [1]

प्रश्न–2 'बुद्धचरितम्' इति ग्रन्थे कति सर्गा:? [1]

प्रश्न–3 'चाणक्यस्य भिन्ननाम ——।' अत्र रिक्तस्थानं पूरयत। [1]

प्रश्न–4 'नैकेन' पदे का सन्धि: अस्ति? [1]

प्रश्न–5 'क:+अत्र' पदयो: सन्धिं कृत्वा लिखत। [1]

प्रश्न–6 'कठोरभाषणै:' इति पदस्य समासविग्रहं कुरुत। [1]

प्रश्न–7 'गता' इति पदस्य प्रकृति–प्रत्ययं च पृथक् कुरुत। [½+½=1]

प्रश्न-8 "भरतो वा भवेद् राजा वयं वा ननु तत् समम्।" इति कस्य कथनमस्ति ? [1]

प्रश्न-9 रिक्तस्थानं पूरयत—

वैवस्वतो मनुर्नाम ——— मनीषिणाम्। [1]

प्रश्न-10 'मुमुर्षुः' इति पदस्य हिन्द्यर्थं लिखत। [1]

प्रश्न-11 प्रकरणस्य द्वे विशेषते लिखत। [1+1=2]

प्रश्न-12 नाटके 'प्रस्तावना' विषये संक्षिप्त टिप्पणीं लिखत। [2]

प्रश्न-13 कोष्ठकगत पदेषु उचित विभक्तिं प्रयुज्य वाक्ये पूरयत— [1+1=2]

(क) पिता ——— (पुत्र) सह गच्छति।

(ख) ——— (नगर) बहिः विद्यालयमस्ति।

प्रश्न-14 रेखांकित पदे शुद्धीकृत्य वाक्ये पुनः लिखत— [1+1=2]

(क) वयं चलचित्र <u>पश्यति</u>।

(ख) अद्य बुधवासरः अस्ति, श्वः गुरुवासरः <u>आसीत्</u>।

प्रश्न-15 अधोलिखितवाक्यान् रेखांकितपदामाधृत्य उचितान्वितिः कृत्वा लिखत— [1×3=3]

(क) अग्निः <u>प्रचण्डः / प्रचण्डा</u> भवति।

(ख) त्वं पाठं <u>पठामि / पठसि</u>।

(ग) <u>एषः / एषा</u> बालिका अस्ति।

प्रश्न-16 भतृहरेः परिचयं लिखत। (30 शब्देषु) [3]

प्रश्न-17 लघुभगिनीं प्रति लिखिते पत्रे मञ्जूषायां प्रदत्तैः शब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयत— [½×10=5]

प्रिय --(i)-- श्रेया

सस्नेहं --(ii)--।

--(iii)-- अहं तव पत्र प्राप्तवान्। --(iv)-- परीक्षा परिणाम --(v)-- अस्ति। --(vi)-- भवता न्यूनाः अङ्काः --(vii)-- इति सखेदं मया अधीतम्। --(viii)-- प्रतिदिनं प्रातःकाले उत्थाय संस्कृतस्य अभ्यासं --(ix)--। अभ्यासेन एव सर्वाणि --(x)-- सिध्यन्ति।

भवदीया अग्रजा

एकता

आशीषः, अनुजा, कुरु, कार्याणि, ह्यः, संस्कृतविषये, त्वं, प्राप्ताः, तव, शोभनः

अथवा

प्राचार्यं प्रति सदवृत्तप्रमाणपत्रार्थं लिखिते पत्रे मञ्जूषादत्त पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पत्र लिखत—

---(i)-----

माननीयाः प्रधानाचार्याः

शा. उ. मा. वि., बस्तर

विषयः - सदवृत्तप्रमाणपत्रार्थं --(ii)---।

---(iii)---,

सविनयं निवेद्यते यत षाण्मासिक्यां परीक्षायाम् अनुपस्थितकारणात् अहं दण्डितः --(iv)--। वस्तुतः तेषु दिनेषु अहं 'कोरोना' रोग ग्रस्तः --(v)-- । मम पिता आजीविकायाः कार्यवशात् नगराद् बहिः आसीत्। गृहे मम माता एव --(vi)-- आसीत्। सा अहर्निशं मम सेवायाम् --(vii)-- आसीत्।

अतोऽहं प्रार्थनापत्रमपि --(viii)-- समर्थोनाऽभवम्। अयं मम प्रथम एव अवसरः आसीत्। आशासे यत् --(ix)-- मम दण्डं क्षमयित्वा मह्यं सदवृत्तप्रमाणपत्रं --(x)--।

भवन्तः

राजीवः

एकला, आसम्, अभवम्, महोदयः, अत्रभवन्तः, दास्यन्ति, प्रेषयितुम, संलग्ना, सेवायाम्, प्रार्थनापत्रम्

प्रश्न-18 मञ्जूषातः पदानि चित्वा कथां पूरयित्वा लिखत— [½×10=5]

एकदा कश्चित् बालः --(i)-- क्रेतुम् अगच्छत्। सः --(ii)-- महावञ्चकः आसीत्। स न्यूनमेव --(iii)-- । तदा बालकेन कथितम्—भो किमिति मह्यं --(iv)-- न ददासि इति'' तत् --(v)-- सः अवदत्—का हानिः। यावत् अल्पं ते ददामि तावत् ते --(vi)-- सुवहो भविष्यति। बालकोऽपि --(vii)-- हीनमूल्यम् अददात्। ततः स सरोषमाह—किं मेऽल्पं --(viii)-- ददासि इति। बालकोऽवदत् यथा ते --(ix)-- नायासो --(x)-- कथयित्वा चलितः।

भवेदिति, गणनायाम्, मूल्यम्, भारः, अतोलयत्, मिष्टान्नम्, श्रुत्वा, कान्दविकः, तस्मै, पूर्णपरिमाणम्

अथवा

मञ्जूषातः पदानि चित्वा कथां पूरयित्वा लिखत—

एकदा --(i)-- आहारार्थी कश्चित् --(ii)-- ग्रामं प्रविष्टः । तत्रत्याः --(iii)-- जम्बुक-दर्शनेन जातरोषाः हन्तुं तं --(iv)-- । सोऽपि प्राण-रक्षणाय --(v)-- रजकगृहं प्रविष्टः तत्र --(vi)-- नीलीभाण्डे च पतितः। अनन्तरं --(vii)-- स्वशरीरं विलोक्य मुदितमनाः शनैः --(viii)-- निष्क्रान्तः। विचित्रवर्णं तम् अपूर्वं सत्त्वं --(ix)-- कुक्कराः अपि भयात् दूरम --(x)-- ।

पलायितः, मन्यमानाः, समीपस्थम्, स्थापिते, बहिः, नीलवर्णमनोहरम्, प्रत्यधावन्, कुक्कराः, जम्बुकः, सायंकाले

प्रश्न-19 अधोलिखित वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत— [1×5=5]

(*i*) श्रीकृष्ण को नमस्कार है।

(*ii*) वृक्ष से फल गिरते हैं ।

(*iii*) गणेश को लड्डू अच्छा लगता है।

(*iv*) संस्कृत विश्व की प्राचीनतम भाषा है।

(*v*) दीपावली शरदकाल का प्रधान उत्सव है।

अथवा

(*i*) ग्वाला गायों को चराता है।

(*ii*) स्त्रियाँ जन्म से ही चतुर होती हैं।

(*iii*) पिता के साथ नगर जाओ।

(*iv*) वीर शत्रुओं को युद्ध में मारता है।

(*v*) मैं ईश्वर की भक्ति करता हूँ।

प्रश्न-20 अधोलिखित प्रश्नानां उत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत— [1×5=5]

(*i*) रामेण त्रीणि पातकानि कानि उक्तानि ?

(*ii*) कविना राजेन्दुः कः कथितः ?

(*iii*) कः कं कठोरभाषणैः तिरस्करोति ?

(*iv*) केषां विद्या एव रूपम् अस्ति ?

(*v*) कस्याः रक्षार्थं पत्न्याः सहयोगः अनिवार्यः अस्ति ?

अथवा

(*i*) लक्ष्मणः किमर्थं कृतनिश्चयः ?

(*ii*) शिवगणाः कीदृशाः आसन् ?

(*iii*) के सर्वलोकस्य दासाः सन्ति ?

(*iv*) सभायां कीदृशः ब्राह्मणः आगतवान् ?

(*v*) नरकेऽशुचौ के पतन्ति ?

प्रश्न-21 रेखाङ्कित पदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत— [1×5=

(*i*) शब्दानाम् अन्वाख्यानं व्याकरणम्।

(*ii*) भूतेषु दया एव दैवी सम्पद्।

(*iii*) राजाज्ञा एव पालनीया।

(*iv*) शर्वरी चन्द्रेण भाति।

(*v*) प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत्।

अथवा

(*i*) इतिहासः पुराणप्रभेदोऽस्ति।

(*ii*) विद्या विनयं ददाति।

(*iii*) खलः दुष्टमाचरति।

(*iv*) कोऽपि रात्रौ न प्रविशति।

(*v*) मे राज्ये मनोरथः नास्ति।

प्रश्न-22 अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठकान्तर्गत्-प्रकृतिप्रत्ययौ योजयित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत— [1×5=5]

(i) तत्र एकः वानरः —— स्म। (प्रति+वस्)

(ii) पुत्रं च बालं —— चिन्तयामास। (सम्+वि+ईक्ष्+ल्यप्)

(iii) ताम्रं सुवर्णं —— शक्नुधाः । (वि+धा+तुमुन्)

(iv) तद्गुणैः कर्णम् —— चापलाय प्रचोदितः। (आ+गम्+ल्यप्)

(v) मातुः परिवादं न —— इच्छामि। (श्रु+तुमुन्)

अथवा

(i) न मां —— अर्हसि। (शुच् +तुमुन्)

(ii) अयं मदभक्तिः ——। (दृश् +क्त+टाप्)

(iii) अद्यापि यत्र —— जननी स्वतन्त्रा। (वि+हा+क्त)

(iv) —— हि चिरं श्लेषः कालेन न भविष्यति। (भू+क्त्वा)

(v) पिता आत्मनो जरां —— विचारयामास। (ज्ञा+क्त्वा)

प्रश्न-23 अधोलिखितम् अपठितगद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत— [10]

अस्माकं परितः प्रसृतं वातावरणं कथ्यते। पर्यावरणस्य रक्षा अस्माकं परमं कर्तव्यम् अस्ति। पर्यावरणप्रदूषणेन अस्माकं जीवनम् अपि शनैः शनैः रुग्णं भवति, क्षयं च प्राप्नोति। पर्यावरणस्य रक्षायै अस्माभिः स्वगृहाणाम् प्राङ्गणे विविधाः पुष्पपादपाः रोपणीयाः । राजमार्गम् उभयतः छायावृक्षाः रोपणीयाः। वृक्षाणाम् विनाशः दण्डनीयः अपराधः घोषयितव्यः। सर्वे प्रदूषणप्रसारपराः उद्योगाः नगरात् ग्रामात् वा दूरे स्थापनीयाः। कर्मस्थलानाम् अवकरः नदीषु न पातनीयः। गृहाणाम् अवकरः गृहेभ्यः दूरे पातनीयः। वाहनानां प्रयोगः न्यूनः कर्तव्यः ।गृहस्य सर्वे सदस्याः पृथक् -पृथक् वाहनेन न गन्तव्याः। पर्यावरणस्य रक्षणेन एव अस्माकं रक्षा। यदि जनाः पर्यावरणस्य रक्षायै कटिबद्धाः न भविष्यन्ति तर्हि असाध्याः रोगाः वृद्धिं गमिष्यन्ति, प्रकृति च शनैः-शनैः विनश्य मानवजीवनं बाधितं करिष्यति। अत पर्यावरणस्य रक्षा प्राथमिकरूपेण कुर्यात्।

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत [1×2=2]

(*i*) कम् उभयतः छायावृक्षाः रोपणीयाः ?

(*ii*) कस्य रक्षा अस्माकं परमं कर्तव्यम् अस्ति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत— [2×2=4]

(*i*) मार्गमुभयतः अस्माभिः किं करणीयम् ?

(*ii*) दण्डनीयः अपराधः कं घोषयितव्यः ?

III. निर्देशानुसारेण उत्तरत— [1×2=2]

(*i*) 'अधिकः' इति पदस्य अत्र किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?

(*ii*) 'पुरस्करणीयः' इति पदस्य अत्र किं विलोमपदं प्रयुक्तम् ?

IV. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। [2]

अथवा

भारते प्रतिगृहं तुलसी भवति एव। भक्त्या सा प्रतिदिनं पूज्यते। केषुचित् विशिष्टेषु प्रसङ्गेषु तस्याः विशेष पूजा अपि क्रियते। बहूनां रोगाणाम् इव परिसरमालिन्यस्य निवारणेऽपि सा उपकरोति इति वदन्ति वैज्ञानिकाः। तस्याः एतत् वैशिष्ट्यम् एव एषु दिनेषु ताजभवनस्य संरक्षकाणाम् अवधानम् अपि आकृष्टवत् आसीत्। परिसर-मालिन्यकारणात् ताजभवनस्य सौन्दर्यं यत् विनश्यत् अस्ति तस्य निवारणाय तद्भवनसंरक्षकैः चिन्तितं यत् तुलस्याः सहायता स्वीकरणीया इति। अतः इदानीं ताजभवनपरिसरे सहस्रशः तुलसीपादपाः आरोपणीयाः। तुलसी आधिक्येन आम्लजनकम् उत्पाद्य हानिकराणाम् अनिलानां प्रभावं न्यूनीकरोति इति तु प्रमाणसिद्धं सत्यम्।

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत—

(*i*) तुलसी केषां अनिलानां प्रभावं न्यूनीकरोति ?

(*ii*) कस्याः सहायता स्वीकरणीया ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत—

(i) ताजभवनसंरक्षकैः किं चिन्तितम्?

(ii) वैज्ञानिकाः किं वदन्ति?

III. निर्देशानुसारेण उत्तरत—

(i) 'न्यूनीकरोति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किं प्रयुक्तम्?

(ii) 'ध्यानम्' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम्?

IV. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

प्रश्न-24 अधोलिखित वाक्येषु रेखांकित पदानां समास-विग्रहाः कुरुत— [1×4=4]

(i) सः नृपसेवकः अस्ति।

(ii) लम्बोदरः अत्र विराजते।

(iii) अधर्मं मा कुर्यात्।

(iv) श्रमिकः यथाशक्तिं कार्यं करोति।

अथवा

(i) धार्मिकः परोपकारं करोति।

(ii) रामलक्ष्मणौ वनं गतौ।

(iii) सः नीलाम्बरं पश्यति।

(iv) त्रिभुवने ईश्वरः व्याप्तः।

प्रश्न-25 अधोलिखित पद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत— [1×4=4]

ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तो त्यागे श्लाघाविपर्ययः।

गुणा गुणानुबन्धित्वात्तस्य सप्रसवा इव॥

प्रश्नाः

(i) दिलीपस्य मौनं कस्मिन् आसीत्?

(ii) दिलीपस्य शक्तौ का आसीत्?

(iii) राज्ञः कस्मात् गुणाः सप्रसवा इव आसन्?

(iv) 'संग्रहे' इत्यर्थे अत्र किं विलोमपदं प्रयुक्तम्?

अथवा

रूपं प्रसिद्धं न बुधास्तदाहुर्विद्यावतां वस्तुत एव रूपम्।
अपेक्षया रूपवतां हि विद्या मानं लभन्तेऽतितरां जगत्याम्॥

प्रश्ना:

(*i*) के प्रसिद्धं रूपम् आहु: ?

(*ii*) केषाम् अपेक्षया विद्या मानं ददाति ?

(*iii*) जना: कुत्र मानं लभन्ते ?

(*iv*) 'रूपं प्रसिद्धम्' अनयो: पदयो: विशेष्यपदं किम् ?

प्रश्न-26 अधोलिखित नाट्यांशाधारितप्रश्नान् संस्कृतभाषया उत्तरत— [1×4=4]

ततो "दौवारिक! शान्तो भव किमिति व्यर्थं मुमूर्षुरितिबधिर इति च वदसि ?" इति वक्तारमपश्यतैवाऽऽकर्णि मन्द्रस्वरमेदुरा वाणी। अथ "तत् किं नाज्ञायि अद्यापि भवता प्रभुवर्याणामादेशो यद् दौवारिकेण प्रहरिणा वा त्रि: पृष्टोऽपि प्रत्युत्तरमदद् हन्तव्य: इति" इत्येवं भाषमाणेन द्वा:स्थेन क्षम्यतामेष आगच्छामि, आगत्य च निखिलं निवेदयामि इति कथयन् द्वादशवर्षेण केनापि भिक्षावटुनानुगम्यमान: कोऽपि काषायवासा: घृततुम्बीपात्र: भव्यमूर्ति: संन्यासी दृष्ट:।

प्रश्ना:

(*i*) प्रभुवर्याणां क: आदेश: ?

(*ii*) काषायवासा: क: आसीत् ?

(*iii*) 'सम्पूर्णं' इति पदस्य पर्यायपदम् अत्र किं प्रयुक्तम् ?

(*iv*) 'भव्यमूर्ति: संन्यासी' अनयो: पदयो: विशेषणपदं किम् ?

अथवा

(*i*) "दौवारिकेण प्रहरिणा वा त्रि:पृष्टोऽपि प्रत्युत्तरमदद् हन्तव्य: इति" केषां आदेश: ?

(*ii*) कीदृश: संन्यासी दृष्ट: ?

(*iii*) 'द्वारपालेन' इति पदस्य पर्यायपदम् अत्र किं प्रयुक्तम् ?

(*iv*) 'भव्यमूर्ति: संन्यासी' अनयो: पदयो: विशेष्य पदं किम् ?

प्रश्न 27 अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितप्रश्नान् संस्कृतभाषया उत्तरत— [1×4=4]

वत्सराजश्च धारानगरीं सम्प्राप्य राजानं प्रणिपत्योपविष्टः। राजा च सौधं निर्जनं विधाय वत्सराजं प्राह—त्वया भोजो भुवनेश्वरी विपिने रात्रौ हन्तव्यः, छिन्नं च तस्य शिरः मत्पार्श्वे अन्तःपुरम् आनेतव्यम्। एतन्निशम्य वत्सराजः उत्थाय नृपं नत्वा प्रावोचत— यद्यपि देवादेशः प्रमाणम्, पुनरपि किंचिद् वक्तुकामोऽस्मि, सापराधमपि मे वचः क्षन्तव्यम्। देव! पुत्रवधो न कदापि हिताय भवतीति।

प्रश्नाः

(*i*) वत्सराजः कुत्र सम्प्राप्य राजानं प्राणिपत्योपविष्टः ?

(*ii*) भुवनेश्वरी विपिने कः हन्तव्यः ?

(*iii*) 'दिवसे' इति पदस्य विलोमपदं किमत्र प्रयुक्तम् ?

(*iv*) 'कल्याणाय' इति पदस्य पर्यायपदं किमत्र प्रयुक्तम् ?

अथवा

(*i*) राजा वत्सराजं किमकथयत् ?

(*ii*) भोजो कदा हन्तव्यः ?

(*iii*) 'प्रावोचत्' इति क्रियापदस्य कर्ता कः ?

(*iv*) 'वने' इति पदस्य किमत्र पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?

———